

İSTİKAMET ÜZERE OLMAK

Dr. Ömer ÖZGÜL

DİB Atama 1 Daire Başkanı

İslam, insan hayatının tümünü kuşatan, dünya ve ahiret saadetine ulaştırılan mükemmel bir ahlak sistemi getirmiştir. Ana çizgileri Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünneti tarafından belirlenen bu sistemin iki temel şartı vardır. Bunlardan ilki, tevhid inancına dayalı sağlam bir iman; ikincisi ise istikamet üzere yaşamaktır. K-v-m kökünden mastar olan istikamet, doğruluk, dürüstlük, adalet, itidal, itaat, sadakat ve dürüstçe yaşama manalarında kullanılmaktadır. Düşünce, söz ve davranışlarda hak ölçüsünü aşmamanın, söylenen söze yalan, yapılan işe de hile katmamanın adı doğruluk, diğer bir deyişle istikamettir. Bu anlamda istikamet, İslami ve hatta insani hayatın tek ölçüsü ve güvencesidir.

Tam bu noktada, oldukça dikkat çekici bir hadis-i şerifi hatırlamak yerinde olacaktır. Sahabeden Ebu Amr Süfyan b. Abdullah es-Sekafî (r.a.) bir gün iki cihan güneşi Hz. Peygamber Efendimize sorar: “Ya Resulüllah! Bana İslam’ı öylesine tanı ki onu, bir daha senden başkasına sorma ihtiyacı duymayayım.” Resulüllah (s.a.s.), “Allah’a inandım de, sonra da dosdoğru ol!” (Müslim, İman 62; Nesaî, es-Sünenü'l-kebir, VI, 458.) buyurur. Hadisin bir diğer rivayetinde cevap, “Rabbim Allah’tır de, sonra dosdoğru ol!” (Tirmizi, Zühd 61; İbn Mace, Fiten 12; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 413.) şeklindedir. İslam’ı son derece

özlü bir şekilde tarif eden bu rivayete göre tevhid ve istikamet (doğruluk), İslam’ın tanımında iki temel unsur oluşturmaktadır. Bu çerçevede, “Şüphesiz ‘Rabbimiz Allah’tır.’ deyip de sonra dosdoğru olanlar var ya, onların üzerine akın akın melekler iner ve derler ki: ‘Korkmayın, üzülmeğin, size (dünyada iken) vadedilmekte olan cennetle sevinin!’” (Fussilet, 41/30.) ve yine “Şüphesiz ‘Rabbimiz Allah’tır.’ deyip sonra da dosdoğru olanlara hiçbir korku yoktur, onlar üzülmecekler de. Onlar cennetliklerdir. Yapmakta olduklarına karşılık, orada sürekli kalacaklardır.” (Ahkaf, 46/13-14.) ayetle-

rinden anlıyoruz ki iman ve istikamet sahibi olan gerçek bir Müslümanın varacağı yer cennetten başkası değildir.

İman ve istikamet. Biri kalbî kıvam, diğeri amelî... Dünya ve ahiret saadetine ulaştıran bu formül, “sırat-ı müstakim” terkinde ifadesini bulmuş ve İslam kültür muhtevasının ana omurgalarından biri hâline gelmiştir. Sırat-ı müstakim, din-i kayyimdir/dosdoğru dindir. Yani İslam’dır. Sırat-ı müstakim kendilerine nimet verilenlerin, yani peygamberlerin yoludur. Onları sıddıklar, şehitler ve salihler takip ederler. (Nisa, 4/49.) Meşhur tefsir âlimi Ragıb el-İsfahânî, istikamet kelimesinin

düz bir çizgi gibi dosdoğru yol hakkında kullanıldığını ve bundan dolayı hak ve hakikat yoluna sırat-ı müstakim denildiğini ifade eder. (Müfredat, “kvm” md.)

Hakk’a vuslat ve O’nun rızasına ermenin tek yolu istikametdir. Bu bakımdan istikamet son derece yüce bir manevi makam olmakla birlikte çok zor gerçekleştirilebilen bir keyfiyettir. Bir işin değeri, elde edilmesinin zorluğu ile alakalı olduğundan istikamet, güçlüğü sebebiyle en değerli makam sayılmıştır sufiler tarafından. İstikamet üzere olmanın zorluğu, “Hud suresi beni ihtiyarlattı.” (Tirmizi, Tefsiri Sure, 56/6.) hadisiyle ifade edilmiştir. İbn-i Abbas (r.a.) demiştir ki: “Bütün Kur’an içinde Resulullah’a bu ayetten daha zor bir ayet nazil olmamıştır.” Bununla beraber şunu da ifade etmek gerekir ki bu ayette Resulullah’a “beni ihtiyarlattı” derince kadar zor gelen, istikamet kendisiyle ilgili olan kısmından ziyade ümmetiyle ilgili olan kısmıdır. Zira ayette buyruluyor ki “Öyle ise emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Seninle beraber tövbe eden Müslümanlar da senin gibi müstakim olsun.” (Hud, 11/112.) Hâlbuki Hz. Peygamber, Cenab-ı Hakk’ın te’diri ile manen yüceltildiği gibi ismet sıfatı ile de istikameti Allah’ın gözetimi altında bulunan hatemü’l-enbiyadır. Nitekim Hz. Peygamber’in istikamet üzere olduğu, “(Ey Habibim! Sen,) sırat-ı müstakim üzeresin!” (Yasin, 36/4.) beyanıyla da ifade edilmektedir.

İstikamet, eğriliğin zıddı demek olup inançta, amelde, sözde ve davranışlarda bulunması gerekli bir özelliktir. Diğer bir deyişle Müslümanın kalbiyle, sözüyle ve fiiliyle müstakim olmasıdır. İstikamet temel iman ve takvadır. İman ve takvanın yeri ise kalptir. Bu itibarla istikamet kalpteki iman duygusu ile organlardaki davranışların uygunluğudur. İfrat ve tefritten uzak, her türlü sapmadan beri bir tutarlılıktır. Nitekim istikamet hadislerde genellikle iman, takva ve kalp kavramlarıyla beraber kullanılmıştır.

Kalbin istikameti Rabbini tanımaya, yüceltmesi, sevmesi demektir. Rabbinin iradesine ram olması, karşısında haşyet ve takva ile durması, O’na tevekkül edip O’nun dışında her şeyden bağına koparmasıdır.

İnançta istikamet, ihlas ve içtenlikle İslam’ın inanç esaslarının tümüne inanmak ve asla şüpheye düşmemektir. “Gerçek müminler, Allah’a ve resulüne iman eden sonra da asla şüpheye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihat edenlerdir. İşte doğrular onlardır.” (Hucurat, 49/15.) ayeti istikamet, sağlam bir inançla İslam esaslarını yaşamakta sebat etmek anlamında olduğunu göstermektedir.

Amelde istikamet, dürüst bir yaşam sürmektir. Bunu da ifrat ve tefrite düşmeden itidal üzere, yani sünnet-i seniyyeye göre İslam’ı yaşamak diye anlamak ve özetlemek müm-

kündür. Bu, aynı zamanda davranışlardaki istikameti, dosdoğru ve dürüst olmayı ifade eder.

Sözde istikamet ise yalan söylememek, doğru sözlü olmak demektir. Nitekim Hz. Peygamber’e (s.a.s.) “Hakkımızda en çok endişe ettiğiniz şey nedir?” diye sorulduğunda, Peygamber Efendimiz mübarek dilini tutarak “Bu!” buyurmuştur. (Tirmizi, Zühd 61; İbn Mace, Fiten, 12.) Böylece istikamet yolunda en çok dikkat edilmesi gereken organın dil olduğunu işaret etmiştir. Bir diğer rivayette “Dil istikamet üzere olmadıkça kalp, kalp istikamet üzere olmadıkça iman istikamet bulmaz.” (İbn Hanbel, III, 698.) buyrulmuştur.

Verilen sözü yerine getirmek ve dürüst olmak Allah’ın emri, Müslümanlığın alamesi, insanlığın gerekçesidir. Vaadinden cayan ve sözleri yalan olan kimse Allah’a asi olur, Müslümanlığına gölge düşürür, insanlığına ihanet etmiş olur ve münafıklar grubuna girer, ahirette münafıklarla birlikte azap görür. Resul-i Ekrem Efendimiz şöyle buyurmuştur: “Size doğruluğu ve dürüstlüğü tavsiye ederim. Zira doğruluk, kişiyi erdemli bir hayata taşır. Böylelikle iyilik ve güzelliklerle dolu bir hayat da insanı cennete kavuşturur. Kişi doğru sözlülükte sebatkâr olursa Allah katında özünde ve sözünde dosdoğru insan, yani ‘sıddık’ diye yazılır. Yalandan da kaçının, zira yalan kötülüğe götürür, kötülük de cehenneme iletir. Kişi yalan söyledikçe ve

yalan peşinde koştukça Allah katında ‘kezzab’ yani yalancı yazılır.” (Buhari, Edeb, 69; Müslim, Birr, 103-105.)

Kur’an-ı Kerim’de nifakla yalan birlikte zikredilir. Münafığın en büyük sermayesi yalandır. Dillerindeki yalanan içlerindeki insaniyet özünü çürüttüğüne dikkat çekilir. Bu yönüyle yalan, şuur ve idrak melekesini dumura uğratan bir zehirdir. Hak ve batılı ayırt etme melekesi, yalancılarda işlemez hâle gelir. Hatta yanlış algılamalar başlar. Hakkı batıl, batılı da hak olarak görürler.

İstikamet ilahi lütuftur

Her şeyden önce istikamet ilahi bir lütuftur. Bilmek gerekir. Yüce Rabbimiz dilediğini istikamet sahibi yapmaktadır. Kimileri de yoldan çıkıp uçuruma yuvarlanmaktadır. Bu yüzden Rabbimizden istikamet üzere olmayı dilemek lazımdır. Nitekim Hz. Aişe (r.a) validemize Peygamber Efendimizin gece namazlarına nasıl başladığı sorulduğunda, “Rabbinden istikamet talep ederdi.” diye cevap verdiğini görmekteyiz. Bu yüzden namazlarımızda günde onlarca kez okuduğumuz Fatiha suresinde Rabbimize yalvarıp “Bizi sırat-ı müstakime ilet.” (Fatiha, 1/6-7.) diye dua etmekteyiz.

Büyük âlim İmam Kuşeyri, istikamet mahiyetini şöyle izah etmektedir: “İstikamet öyle bir derecedir ki bütün işlerin kemâli ve tamamı onunla meydana gelir. Bütün hayırların elde edilmesi, bir nizama konulması istikame-

tin bulunmasıyla mümkündür. Kim hâlinde istikamet üzere değilse onun çalışması zayi, gayretleri heba olur.” (Kuşeyri, Risale, 206.) Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “Ey iman edenler, Allah’a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun (takvaya riayet edin) ve her zaman hakkı ve doğruyu konuşun ki bu sayede Allah, amellerinizi ıslah etsin ve günahlarınızı bağışlasın...” (Ahzab, 33/70-71.)

Tasavvuf kitaplarına baktığımızda Kur’an ve sünnete tam ittibanın adı istikamet olarak tarif edilmektedir. Özellikle ilk devir sufilerine göre ihlasın göstergesi istikamettir. (Tabakatu’s-süfiyye, 94.) Çünkü bir insanın iman ve ihlas noktasındaki dürüstlüğü istikametle ölçülür.

Kerametle yan yana kullanılması neredeyse âdet hâline gelmiş bulunan istikamet kavramı, ilk mutasavvıflar tarafından sufilerin gerçeği ile sahtesini ayırmada bir miyar olarak kullanılmıştır. Bu çerçevede Bayezid-i Bistami’nin: “Bir adamın havada bağdaş kurup oturacak kadar kerametlere sahip olduğunu gözlemlenizle görseniz, o adamın Allah’ın emirlerini, nehiyelerini ve hudutlarını muhafaza ve şeriata riayet hususunda nasıl hareket ettiğini tetkik edene kadar ona aldanmayınız.” (Kuşeyri, Risale, 92.) sözü kayda değerdir. Yine Ebu Süleyman Dârânî’nin şu ifadeleri de bu bağlamda önem arz etmektedir: “Nice defalar sufiler taifesine mahsus bir nükte ve bir hikmet

Kalbin istikameti Rabbini tanıması, yüceltmesi, sevmesi demektir. Rabbinin iradesine ram olması, karşısında haşyet ve takva ile durması, O’na tevekkül edip O’nun dışında her şeyden bağıni koparmasıdır.

kalbime düşer de Kitap ve sünnetten iki âdil şahit bunun doğruluğuna şahitlik etmedikçe bunları kabul etmem”. (Kuşeyri, Risale, 94.)

Netice-i kelam istikamet, Müslümanın en belirgin özelliği, değişmez vasfı olmalıdır. Müslümanın adı doğrulukla beraber anılmalı, güvenilir oluşu ile ayırt edilmelidir. Çünkü Allah’ın inayeti doğrulukla başlayıp bitirilen işler üzerine iner. Bu uğurda Allah Resulü gibi saçları ağartacak bir sorumluluğa tahammül edebilir miyiz bilinmez ama istikamet üzere Resulullah’ın ayak izlerine basabilir, sıddıkların ve salihlerin peşinden gidebiliriz. Yüce Allah bizleri sırat-ı müstakime ulaştırdığı ve hidayete erdirdiği kullarından eylesin. ■